

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มเชิงพุทธบูรณาการ Community Participation in the Integrated Buddhist Management of Mae Chaem River

กชกร วารินศิริรักษ์¹, พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์², วิโรจน์ วิชัย³ และ สยาม ราชวัตร⁴
Kotchakorn Warinsirirak¹, Phra Khru Siripariyattayanusak², Wiroj Wichai³ and Siam Ratchawat⁴

^{1,2,3}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

⁴มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

^{1,2,3}Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus, Thailand

⁴Chiang Mai University, Thailand

Corresponding Author, Email: ¹kornwarinw@outlook.com

Retrieved: April 14, 2025; Revised: June 28, 2025; Accepted: June 29, 2025

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มเชิงพุทธบูรณาการมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในมุมมองของพระพุทธศาสนา งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มย่อย ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนมีการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างสำคัญ โดยสามารถบูรณาการหลักพุทธธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบริบทและปัญหาของการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นวัตกรรมที่สำคัญคือ การจัดการน้ำแบบบูรณาการตามหลักพุทธธรรม ซึ่งได้นำหลักธรรม 4 ประการมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาเชิงบริบทของลำน้ำแม่แจ่มโดยตรง อันได้แก่ 1. อปปริหานิยธรรม 7 ช่วยลดความขัดแย้งในการใช้น้ำและส่งเสริมการรวมกลุ่มปรึกษาหารือ เพื่อให้เกิดการตัดสินใจร่วมกันและเคารพกติกา 2. สาราณียธรรม 6 สร้างบรรยากาศแห่งความเมตตาและการแบ่งปัน เพื่อลดปัญหาการขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ 3. พรหมวิหาร 4 บรรเทาปัญหาความไม่เข้าใจกันระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยปลูกฝังเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพื่อให้สมาชิกชุมชนมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ และ 4. สังคหวัตถุ 4 เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำและชาวบ้าน รวมถึงชาวบ้านด้วยตนเอง ผ่านการให้ การพูดจาไพเราะ การทำประโยชน์ และการวางตัวเสมอภาค เพื่อแก้ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วม หลักธรรมเหล่านี้ถูกนำมาบูรณาการในการบริหารจัดการน้ำใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ร่วมคิดวางแผน (แก้ไขปัญหการขาดการวางแผนระยะยาว) ร่วมลงปฏิบัติ (แก้ไขปัญหการขาดแคลนกำลังคนและความรับผิดชอบ) ร่วมรับผลประโยชน์ (แก้ปัญหการความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงน้ำ) และ ร่วมตรวจสอบประเมินผล (แก้ปัญหการขาดกลไกในการประเมินและปรับปรุงการบริหารจัดการ) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมนี้จึงเป็นการสร้าง จิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อชุมชนโดยตรง ทำให้การจัดการน้ำในลำน้ำแม่แจ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนอย่างแท้จริง และตอบโจทย์ปัญหาเชิงบริบทของชุมชนได้อย่างตรงจุด

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน; การบริหารจัดการลำน้ำ; พุทธบูรณาการ

Abstract

This research aimed to examine the context and challenges related to Mae Chaem River Basin management, emphasizing community participation from a Buddhist perspective. The study employed a qualitative and participatory action research methodology, gathering data through in-depth interviews and focus group discussions. The findings reveal that the community significantly participates in water resource management, successfully integrating Buddhist principles and local wisdom for sustainable water management. This clearly reflects the context and challenges of water management in the area, aligning with the research objectives. A key innovation is the "Integrated Water Management based on Buddhist Principles," which applies four core Buddhist doctrines to directly address the contextual problems of the Mae Chaem River Basin: 1. Aparihaniyadhamma 7 (Conditions Leading to Prosperity) helps mitigate conflicts over water usage and promotes collective consultation, fostering shared decision-making and respect for rules. 2. Sārāṇīyadhamma 6 (Principles of Conviviality) creates an atmosphere of kindness and sharing, reducing issues of lack of generosity and competition for water resources. 3. Brahmavihāra 4 (Sublime States of Mind) alleviates misunderstandings among water users by cultivating loving-kindness (mettā), compassion (karuṇā), empathetic joy (muditā), and equanimity (upekkhā), prompting community members to prioritize the common good. 4. Saṅgahavatthu 4 (Bases of Sympathy) strengthens relationships between leaders and villagers, as well as among villagers themselves, through giving (dāna), kindly speech (piyavācā), doing good (atthacariyā), and impartiality (samānattatā), addressing the problem of insufficient participation. These Buddhist principles are integrated into four main aspects of water management: joint planning (addressing the lack of long-term planning), joint implementation (resolving issues of labor shortage and accountability), joint benefit-sharing (tackling inequalities in water access), and joint monitoring and evaluation (addressing the absence of mechanisms for assessment and improvement). This application of Buddhist principles directly fosters a sense of consciousness and responsibility within the community for water resource conservation, making water management in the Mae Chaem River Basin truly efficient, sustainable, and precisely addressing the community's contextual challenges.

Keywords: Community Participation; River Management; Integrated Buddhist

บทนำ

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์หลากหลายด้าน เช่น การอุปโภคบริโภค การเกษตรกรรม การคมนาคมขนส่ง และเป็นแหล่งอาหารเสริมที่สำคัญ สามารถกล่าวได้ว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ต้องพึ่งพาน้ำในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ หรือมนุษย์ มนุษย์สามารถมีชีวิตอยู่ได้ไม่เกิน 3 วันหากขาดน้ำ และน้ำยังมีความสำคัญต่อทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน แร่ธาตุต่าง ๆ รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศธรรมชาติ น้ำช่วยสร้างความชุ่มชื้นในดินบนพื้นดินและในอากาศ เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพืชและสัตว์นานาชนิด ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงต่อระบบนิเวศ โดยเฉพาะระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำ (Sukanya, 2007) การจัดการลุ่มน้ำอย่างเหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็นในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและการขาด

แคลนน้ำในอนาคต เนื่องจากความเสียหายที่เกิดจากน้ำท่วมและความยากลำบากจากการขาดแคลนน้ำส่งผลกระทบโดยตรงต่อผลผลิตทางการเกษตรและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบท นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของประชากรและการพัฒนาความเจริญของประเทศทำให้สภาพธรรมชาติต้องถูกเปลี่ยนแปลง การเผาและทำลายป่าไม้บริเวณต้นน้ำลำธารเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำและน้ำท่วม (Phra Supachai, 2004) ในทางพระพุทธศาสนา น้ำถือเป็นธาตุสำคัญในร่างกายมนุษย์ (อาโปธาตุ) และการรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำเป็นสิ่งที่ทุกคนควรกระทำ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุขบถายของเสียลงในแหล่งน้ำ เพื่อรักษาความสะอาดและอนุรักษ์ธรรมชาติ นอกจากนี้ หลักธรรมของพระพุทธศาสนายังส่งเสริมให้มีการใช้น้ำอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเกิดความสามัคคีในการจัดการน้ำให้เกิดความยั่งยืน (Phra Thammapidok (P.A. Payutto), 2002) ลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แจ่มประกอบด้วยภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน มีลำน้ำแม่แจ่มเป็นลำน้ำสาขาของกลุ่มน้ำปิงตอนบน มีต้นน้ำอยู่ที่ดอยกิ่วป่าก้าง ไหลจากทางเหนือลงมาทางใต้ และรับน้ำจากลำน้ำสาขาอื่นๆ จนไหลลงแม่น้ำปิง ลำน้ำแม่แจ่มมีความยาวทั้งสิ้น 170 กิโลเมตร เป็นลำน้ำใหญ่ที่มีน้ำไหลเชี่ยวคดเคี้ยวไประหว่างโขดเขาและหุบผา มีเกาะแก่งและหาดทรายเป็นช่วง ๆ (Lam Nam Mae Chaem, Bloodline in the Watercourse of 5 Tribes, 2023) ดังนั้น การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มเชิงพุทธบูรณาการจากมุมมองของผู้ใช้น้ำ เพื่อเข้าใจถึงหลักการจัดการทรัพยากรน้ำในมุมมองของพระพุทธศาสนาและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญในการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์น้ำ โดยเน้นการใช้หลักการจัดการลุ่มน้ำและการประยุกต์ใช้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาพร้อมกับองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมต่อไปได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาบริบทและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในมุมมองของพระพุทธศาสนา

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับน้ำ

ในปัจจุบันการบริหารจัดการน้ำเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและการใช้เทคโนโลยีเพื่อให้เกิดการให้น้ำมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในรูปแบบของการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำและป้องกันน้ำท่วม (Bureau of Agricultural Development, Department of Agricultural Extension, 2004) นอกจากนี้ยังในเรื่องของแนวคิดในการช่วยปรับปรุงคุณภาพน้ำโดยลดปริมาณตะกอนและทำให้น้ำใสสะอาดขึ้น (Nantiya, 2015) อาทิ แนวคิดไตรธรรมชาติของกรุงเทพมหานครที่บึงมักกะสันเป็นตัวอย่างหนึ่งของการบำบัดน้ำเสีย โดยใช้บึงมักกะสันเป็นแหล่งน้ำรองรับน้ำเสียจากชุมชน และใช้ผักตบชวาในการดูดซับสารพิษต่าง ๆ จากน้ำเน่าเสีย การจัดการน้ำในแนวนี้เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจและการวางแผน เป็นต้น (Concepts and theories on water, 2024) อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการน้ำของภาครัฐยังคงมีปัญหาด้านนโยบายและแผนหลักที่ไม่ชัดเจนรวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจวางแผน (Mae Chaem Watershed Network Committee, 2005)

แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การเข้าร่วม ความร่วมมือ และการแสดงทัศนะของประชาชนหรือหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะในระดับประชาธิปไตย นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังรวมถึงการมีบทบาทในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรม 4 ขั้นตอน คือการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมินผล จนถึง

การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและพัฒนา (Phra Thammapidok (P.A. Payutto), 2002; Department of Promotion of Public Participation, Royal Irrigation Department, 2009; Office of the Permanent Secretary, Prime Minister's Office, 2009)

แนวคิดการบริหารและการจัดการลำน้ำ

แนวคิดการบริหารและการจัดการลำน้ำนั้นเกิดจากความต้องการพื้นฐานของมนุษย์อันได้แก่ ปัจจัยสี่กับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกสำรวจขุดค้นและแสวงหามาใช้เพิ่มมากขึ้น ตามอัตราการเพิ่มของประชากรจึงส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลงทั้งปริมาณและคุณภาพ โดยมีมาตรการและการจัดการทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสามารถสรุปได้เป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ 1.การรวมกลุ่มและผนึกกำลัง 2.การให้การศึกษาและข้อมูล และ 3. การจัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบจัดตั้งหน่วยงานที่ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชน เพื่อบังคับใช้กฎหมายและส่งเสริมการอนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพ (Vijai, 1990; Wanphen, 1989)

แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการ

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการการจัดการน้ำในพระพุทธศาสนาและแนวทางบูรณาการ มี 4 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1. ด้านการจัดการน้ำตามพระวินัย โดยพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลและสิกขาบทเกี่ยวกับการใช้น้ำเพื่อรักษาความสะอาดและป้องกันโรคระบาดในแหล่งน้ำ เช่น ห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำและพระภิกษุสงฆ์ต้องมีจิตเมตตา ไม่ทำลายสัตว์น้ำและรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เจริญงอกงาม 2. ด้านการจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีโครงการต่าง ๆ เพื่อบริหารจัดการน้ำ เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำ ฝายทดน้ำ ขุดลอกหนองบึง การจัดการน้ำท่วมแบบแก้มลิงและการจัดการน้ำเสียด้วยน้ำดีไล่น้ำเสีย 3. ด้านการจัดการน้ำของหน่วยงานรัฐ โดยกรมทรัพยากรน้ำมีการบริหารจัดการน้ำอย่างบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ซึ่งกรมชลประทานจัดการน้ำด้วยโครงการส่งน้ำด้วยระบบแรงโน้มถ่วงและเหมืองฝาย เพื่อการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ กรมส่งเสริมการเกษตรจัดการน้ำเพื่อใช้น้ำที่จัดหามาได้อย่างมีประสิทธิภาพและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการจัดการน้ำในระดับลุ่มน้ำและระดับประเทศ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนและ 4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำ เช่น การเลี้ยงฝิขุนน้ำ การเลี้ยงฝิเหมืองฝิฝาย การบวชป่า การสืบทอดแม่ น้ำและประเพณีลอยกระทง เน้นเรื่องความเชื่อทางจิตใจและการปลูกฝังจิตสำนึกให้เคารพและรักษารธรรมชาติ สามารถสรุปได้ว่า การบูรณาการการจัดการน้ำในพระพุทธศาสนาและแนวทางบูรณาการเน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย การใช้ทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนและการรักษาสภาพแวดล้อมให้สะอาดและเป็นระเบียบตามหลักธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (Rinsri, 2013)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Aranya and Wisanu (2019) ระบุว่า สำหรับปัญหาด้านสังคมที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของเทศบาลตำบลบ้านไต้้น คือ ประชาชนขาดจิตสำนึกการเป็นเจ้าของร่วมกัน เช่น ขาดการดูแลบำรุงรักษาคลองส่งน้ำ ขาดวินัยในการใช้น้ำ ยังมีการใช้น้ำแบบฟุ่มเฟือย ไม่ปฏิบัติตามกฎ กติกา เนื่องจากยังมีผู้ลักลอบเปิดน้ำเข้าที่นาตนเองโดยไม่ได้ยื่นคำร้องขอและไม่ตระหนักถึงความสำคัญของน้ำ เห็นประโยชน์ตนเองสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนรวม ไม่ช่วยกันบำรุงรักษาแหล่งน้ำและมองว่าเทศบาลตำบลบ้านไต้้นมีหน้าที่สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนในพื้นที่ ตนเป็นเพียงผู้รับบริการเท่านั้น แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการน้ำให้เกิดความยั่งยืน ส่งเสริมให้มีการบูรณาการร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐ เอกชน ประชาชน ในการบริหารจัดการน้ำตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยรัฐทำหน้าที่ให้ความรู้และข้อเสนอแนะ ประชาชนร่วมกันจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ จัดให้มีคณะกรรมการตรวจสอบความต้องการใช้น้ำและวางแผนการใช้น้ำให้เหมาะสมพร้อมร่วมบริหารจัดการน้ำช่วยกันดูแล บำรุงรักษา ปรับปรุงระบบส่งน้ำและฟื้นฟูแหล่งน้ำโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Kachakorn (2023) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำตามหลักพุทธศาสนา: กรณีศึกษาแม่น้ำโรหิณี ผลการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการน้ำเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะน้ำเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์และเป็นองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต ทรัพยากรน้ำจึงมีความสำคัญเนื่องจากมีการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ครุภัณฑ์ นันทนาการและกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งด้านสิ่งแวดล้อม กล่าวได้ว่าน้ำมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญของพื้นที่นั้น ๆ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ส่งเสริมทรัพยากรน้ำ แหล่งน้ำลำธาร คือ ทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามพระภิกษุทั้งหลายขบถายของเสียลงในแม่น้ำลำธาร ในหลักของเสขียวัตถ์ พระพุทธเจ้าทรงให้พระภิกษุมีความสำเหนียกอยู่เสมอว่า ไม่ขบถายของเสีย ได้แก่ อุจจาระปัสสาวะรวมถึงการบ้วนขะพะลงในแม่น้ำลำคลองเพื่อลดปริมาณของเสียในแม่น้ำลำคลอง ทำให้แม่น้ำลำคลองสะอาดเหมาะแก่การอุปโภคและบริโภค เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม แม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ได้ พระพุทธศาสนาเชื่อว่าน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลก

Buphachat (2021) ได้ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำสู่ความยั่งยืน พบว่า การจัดการน้ำเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงการให้โอกาสแก่พวกเขาในการรับรู้ข้อมูล แสดงทัศนะ และร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการน้ำ การมีส่วนร่วมนี้ช่วยให้ประชาชนเข้าใจปัญหาและสามารถเสนอแนวทางแก้ไขที่ตรงกับความต้องการของท้องถิ่น การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วน รวมถึงการรักษาและฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติ การใช้น้ำอย่างพอประมาณและมีเหตุผลจึงเป็นสิ่งสำคัญ และการมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้การจัดการน้ำมีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน การร่วมมือกันในการบริหารจัดการน้ำจะช่วยรักษาทรัพยากรน้ำให้คงอยู่และมีคุณภาพดีสำหรับอนาคต

Angkoon (2019) ได้ทำการศึกษาวิจัย รูปแบบการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลุ่มน้ำโก-ลก จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับออกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง คำว่า การมีส่วนร่วมโดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า การเมินเฉย (Apathy) ฉะนั้น คำว่าการมีส่วนร่วมตามความหมายข้างต้นจึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจไม่ว่าเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตามและไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็นความสนใจและห่วงใยก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้

Anan (2021) ได้ทำการศึกษาวิจัยการจัดการทรัพยากรน้ำในมุมมองของพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า การจัดการทรัพยากรน้ำในมุมมองของพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า แหล่งน้ำในทุกแห่งมีความสำคัญอย่างยิ่งและถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของระบบนิเวศ การรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำ จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องกระทำ ใช้น้ำร่วมกันได้อย่างเป็นสุข ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เกิดความสามัคคี คือ พลังในการจัดการน้ำให้เกิดความยั่งยืน ฉะนั้นหากมีการจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา แล้วมนุษย์ก็จะรู้จักแบ่งปันน้ำและนำน้ำไปใช้ได้อย่างไม่เกิดปัญหาด้วยเหตุนี้ผู้เขียน จึงมีความสนใจในการศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ดังนี้ 1) ทาน คือ การให้ การแบ่งปันให้น้ำเป็นทาน 2) ปิยวาจา ใช้ปิยวาจาในการเจรจาต่อรองเพื่อแก้ปัญหา 3) อตถจริยา คือการร่วมแรงกันเสียสละตนเองในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม 4) สมานัตตตา คือ ความเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมคำสอนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรน้ำให้เกิดมั่นคงและความยั่งยืนต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR (Participatory Action Research) โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยที่มุ่งเน้นการรวบรวมข้อมูลทั้งด้านเอกสารและภาคสนาม การสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) โดยสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เพื่อให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์ในด้านวิชาการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มเชิงพุทธบูรณาการ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านประชากร คือ ผู้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม 6 กลุ่ม จำนวน 30 ราย ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกจากผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) แกนนำชุมชน ผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำและผู้เกี่ยวข้องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling)

เครื่องมือที่ การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลโดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมีรายละเอียด ดังนี้ 1. ประเด็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของลำน้ำแม่แจ่มจากอดีตถึงปัจจุบัน 2. ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาของลำน้ำแม่แจ่มจากอดีตถึงปัจจุบัน 3. ประเด็นด้านการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม 4. ประเด็นด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม 5. ประเด็นด้านอาชีพและใช้น้ำในลำน้ำแม่แจ่ม 6. ประเด็นด้านหน่วยงานที่เข้ามาช่วยจัดการปัญหาลำน้ำแม่แจ่ม 7. ประเด็นด้านหลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มและประเด็นด้านข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเรื่องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม แบบบันทึกการสัมภาษณ์ คือ เอกสารที่สร้างขึ้นโดยยึดโครงสร้างตามวัตถุประสงค์งานวิจัยนี้ เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย แบบสัมภาษณ์และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาบริบทและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในมุมมองของพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับลำน้ำแม่แจ่มจากอดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ผู้ใช้น้ำบ้านจันทร์ระบุว่า “ลำน้ำแม่แจ่มในอดีตมีน้ำใสมากและไหลอย่างอิสระตามธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการขยายพื้นที่เกษตรกรรมและการสร้างฝายกั้นน้ำ ทำให้ระดับน้ำลดลงและคุณภาพน้ำลดลงด้วย ผู้ใช้น้ำแม่แจ่ม กล่าวว่า “ในสมัยก่อน ลำน้ำแม่แจ่มมีน้ำหลากในช่วงหน้าฝน และบางครั้งน้ำก็เปลี่ยนทิศทำให้เกิดการกัดเซาะตลิ่ง ปัจจุบันมีการแก้ไขปัญหาดูแลโดยใช้งบประมาณจาก อบจ. ในการทำกล่องหินเพื่อป้องกันการพังทลายของตลิ่ง” ผู้ใช้น้ำบ้านสบวาก กล่าวว่า “ลำน้ำแม่แจ่มจากอดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ในอดีตลำน้ำแม่แจ่มเคยเป็นแหล่งน้ำที่สมบูรณ์และมีน้ำมากตลอดทั้งปี เนื่องจากพื้นที่ป่ารอบลำน้ำยังคงสมบูรณ์ แต่ในปัจจุบันการบุกรุกป่าและการทำไร่ข้าวโพดของชาวบ้านทำให้ปริมาณน้ำลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งน้ำในลำน้ำแม่แจ่มจะลดลงมาก ทำให้การหล่อแพในช่วงเดือนมีนาคมและเมษายนยากขึ้น นอกจากนี้ การทำถนนและการใช้สารเคมีในการเกษตรยังส่งผลให้มีตะกอนและสารเคมีไหลลงสู่ลำน้ำมากขึ้น ทำให้ลำน้ำตื้นเขินและคุณภาพน้ำแย่ลง” ผู้ใช้น้ำฮอด กล่าวว่า “ลำน้ำแม่แจ่มเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยมีการเพิ่มขึ้นของทรายและการก่อสร้างฝายที่ทำให้ปริมาณทรายมากขึ้น น้ำตื้นเขินมากขึ้น และปริมาณปลาตกลงเนื่องจากน้ำตื้น” ผู้ใช้น้ำสบ

แจ่ม กล่าวว่า “ลำนํ้าแม่แจ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้นํ้าสำหรับการเกษตรและการดำเนินชีวิตในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีการใช้เทคโนโลยีและการขุดนํ้าใต้ดินเพิ่มขึ้นเพื่อใช้ในฟาร์มเลี้ยงวัวและควาย”

ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาของลำนํ้าแม่แจ่มจากอดีตถึงปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาที่พบเรื่องของลำนํ้าแม่แจ่มจากอดีตถึงปัจจุบันมีอะไรบ้าง ผู้ใช้นํ้าบ้านจันทร์ พบว่า “ปัญหาหลักที่พบได้แก่ การขาดแคลนนํ้าในฤดูแล้ง นํ้าท่วมในฤดูฝน มลพิษจากสารเคมีทางการเกษตร และการลดปริมาณนํ้าจากการสร้างฝาย” ผู้ใช้นํ้าแม่แจ่มพบว่า “ปริมาณนํ้าเปลี่ยนแปลงไปมาก มีโซนที่นํ้าท่วมซ้ำซากในปีที่มีนํ้ามาก ส่วนในช่วงหน้าแล้ง ถ้ามีการกักเก็บนํ้าไว้เพียงพอที่จะยังคงมีนํ้าใช้ได้ ส่วนการเกษตรในตำบลเทศบาลไม่ได้ใช้นํ้าจากลำนํ้าแม่แจ่มมากนัก” ผู้ใช้นํ้าบ้านสบวาก พบว่า “ลำนํ้าตื้นเขินในช่วงฤดูแล้ง ทำให้การล่องแพยากขึ้น การใช้สารเคมีในการเกษตรโดยไม่มีการควบคุม ทำให้สารเคมีไหลลงสู่ลำนํ้า ขยะและสิ่งปฏิกูลที่ถูกทิ้งลงลำนํ้า ทำให้ลำนํ้าสกปรกและคุณภาพนํ้าแย่ง” ผู้ใช้นํ้าฮอด พบว่า “ปริมาณนํ้าลดลงในหน้าแล้ง มีเศษไม้ไหลมากับนํ้ามากขึ้น นํ้าท่วมรุนแรงขึ้นเมื่อเกิดฝนตกหนัก และปริมาณสัตว์นํ้าลดลง” และผู้ใช้นํ้าสบแจ่มพบว่า “ปัญหาที่พบคือในบางช่วงนํ้าในลำนํ้าแม่แจ่มไม่เพียงพอที่จะใช้ตลอดปี และนํ้าในลำนํ้าบางส่วนไม่สะอาดเพียงพอสำหรับใช้ในฟาร์มสัตว์เลี้ยง”

ประเด็นด้านการบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่ม จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มเป็นอย่างไร มีปัญหาอะไรหรือไม่ อย่างไร ผู้ใช้นํ้าบ้านจันทร์ กล่าวว่า “การบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มมีความซับซ้อนเนื่องจากการขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานและการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัญหาที่พบได้แก่การจัดสรรนํ้าไม่เป็นธรรม การขาดการฟื้นฟูแหล่งนํ้า และการจัดการนํ้าเสียที่ไม่เพียงพอ” ผู้ใช้นํ้าแม่แจ่ม กล่าวว่า “ในอดีตไม่ค่อยมีปัญหา แต่ปัจจุบันนํ้าสกปรกขึ้นมาก จนบางครั้งเมื่อพาเด็กไปเล่นนํ้าก็เกิดอาการคันเนื้อคันตัว นอกจากนี้นํ้ายังตื้นเขินและขุ่นขึ้นมากขึ้น ไม่มีความลึกเหมือนแต่ก่อน” ผู้ใช้นํ้าบ้านสบวาก กล่าวว่า “การบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มมีการจัดการที่ดีในบางด้าน เช่น การรักษาความสะอาดลำนํ้า โดยเฉพาะในช่วงการล่องแพที่ชาวบ้านมีการเก็บขยะอย่างสม่ำเสมอ แต่ยังมีปัญหาในด้านการจัดการขยะและสารเคมีที่ไหลลงลำนํ้า เนื่องจากเกษตรกรที่ใช้สารเคมีและการทิ้งขยะลงลำนํ้าโดยไม่มีการควบคุม ทำให้คุณภาพนํ้าแย่ง” ผู้ใช้นํ้าฮอด กล่าวว่า “ต้องจ้างรถแม็คโครมาขุดทรายเมื่อน้ำแห้ง โดยใช้งบประมาณจากเงินกองกลางหรือขอความช่วยเหลือจาก อบจ. ในหน้าฝนเกิดปัญหานํ้าท่วมรุนแรง เพราะมีการระบายและแบ่งนํ้ากันใช้ระหว่างฝั้งฮอดและจอมทอง” และผู้ใช้นํ้าสบแจ่ม กล่าวว่า “การบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มมักใช้นํ้าจากบ่อนํ้าใต้ดินและนํ้าแม่แจ่มสำหรับใช้ในฟาร์ม โดยมีการขุดลำนํ้าเพื่อเก็บนํ้าใช้ตลอดปี แม้ว่าบางช่วงอาจมีปัญหาด้านปริมาณนํ้าที่ไม่เพียงพอและคุณภาพนํ้าที่ไม่สะอาด”

ประเด็นด้านการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่ม จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มหรือไม่ อย่างไร ผู้ใช้นํ้าบ้านจันทร์ กล่าวว่า “ได้มีการมีส่วนร่วมในระดับชุมชนโดยการร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในการจัดการนํ้า การจัดการกิจกรรมฟื้นฟูแม่นํ้า และการรณรงค์ให้ประชาชนรับรู้ถึงความสำคัญของการรักษาลำนํ้า” ผู้ใช้นํ้าแม่แจ่ม กล่าวว่า “การบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มมีความซับซ้อนเนื่องจากต่างคนต่างดูนํ้ามาใช้เพื่อการเกษตรในช่วงหน้าแล้งทำให้นํ้าบางโซนแห้งเร็ว แต่โดยรวมยังพอมีนํ้าใช้เพียงพอ” ผู้ใช้นํ้าบ้านสบวาก กล่าวว่า “มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มในบางด้าน เช่น การรักษาความสะอาดลำนํ้าในช่วงการล่องแพ และการร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่นในการปลูกต้นไม้และพืชผลไม้ริมลำนํ้าเพื่อสร้างแหล่งอาหารและเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” ผู้ใช้นํ้าฮอด กล่าวว่า “มีส่วนร่วมโดยการช่วยกันขุดลอกทรายและการบริหารจัดการนํ้าร่วมกับคณะกรรมการและชาวบ้านในพื้นที่” และผู้ใช้นํ้าสบแจ่ม กล่าวว่า “ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มโดยการขุดลำนํ้าใต้ดินเพื่อใช้นํ้าในฟาร์ม และมีการจัดการนํ้าในนาของตนเอง”

ประเด็นด้านปัญหาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่ม จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำนํ้าแม่แจ่มมีหรือไม่ อย่างไร ผู้ใช้นํ้าบ้านจันทร์ กล่าวว่า “มีปัญหาเรื่องการ

สื่อสารระหว่างหน่วยงานและชุมชน รวมถึงการขาดทรัพยากรในการดำเนินงาน และการไม่เข้าใจถึงวิธีการจัดการที่ถูกต้อง” ผู้ใช้น้ำแม่แจ่ม กล่าวว่า “ไม่มีปัญหามากนัก เนื่องจากทำงานในเขตเทศบาล ซึ่งมุ่งเน้นการส่งเสริมการทิ้งขยะตามลำน้ำและการลอกทรายออกจากลำน้ำร่วมกับเทศบาล” ผู้ใช้น้ำบ้านสบวาก กล่าวว่า “มีปัญหาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มในบางครั้ง เช่น การไม่เข้าใจกันระหว่างชาวบ้านในการจัดการลำน้ำ และการขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นในการจัดการขยะและสารเคมีที่ไหลลงลำน้ำ แต่ชาวบ้านพยายามอธิบายและแก้ไขปัญหาด้วยการสื่อสารและการร่วมมือกัน” ผู้ใช้น้ำฮอดกล่าวว่า “ไม่มีปัญหา เพราะชาวบ้านมีส่วนร่วมกันดีในการขุดลอกทรายและการบริหารจัดการน้ำ” และผู้ใช้น้ำสบแจ่ม กล่าวว่า “ปัญหาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มมักเกิดจากการที่ไม่ได้มีการโฆษณาหรือประชาสัมพันธ์เรื่องการบริหารจัดการน้ำมากนัก ทำให้คนในชุมชนไม่ค่อยมีข้อมูลหรือเข้าร่วมในการบริหารจัดการ”

ประเด็นด้านอาชีพและใช้น้ำในลำน้ำแม่แจ่ม จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับในงานอาชีพกับใช้น้ำในลำน้ำแม่แจ่มอย่างไร มีปัญหาใดหรือไม่ (ปริมาณน้ำและคุณภาพน้ำ) ผู้ใช้น้ำบ้านจันทร์ กล่าวว่า “ได้ใช้น้ำในลำน้ำแม่แจ่มในการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ ปัญหาที่พบได้แก่การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และคุณภาพน้ำที่ลดลงเนื่องจากการปนเปื้อนของสารเคมี” ผู้ใช้น้ำแม่แจ่ม กล่าวว่า “ตัวเองไม่ได้ใช้น้ำจากลำน้ำแม่แจ่มโดยตรง แต่ใช้จากน้ำแม่ปานและน้ำบาดาล อย่างไรก็ตาม ช่วงหน้าแล้งบางครั้งน้ำจากลำน้ำแม่แจ่มอาจไม่เพียงพอสำหรับการเกษตร” ผู้ใช้น้ำบ้านสบวาก กล่าวว่า “ในงานอาชีพล่องแพ น้ำในลำน้ำแม่แจ่มมีปัญหาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพน้ำในช่วงหน้าแล้งน้ำในลำน้ำจะลดลงมาก ทำให้การล่องแพยากขึ้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งกีดขวางเช่น ขอนไม้ เศษไม้ และขยะที่ทำให้การล่องแพไม่สะดวก รวมถึงการใช้สารเคมีในการเกษตรที่ทำให้คุณภาพน้ำแย่ลง” ผู้ใช้น้ำฮอดกล่าวว่า “ใช้น้ำในการรดสวนลำไย แต่มีปัญหาในหน้าแล้งที่น้ำไม่พอใช้ เนื่องจากปริมาณน้ำลดลงมากกว่าเดิม น้ำมีคุณภาพที่ไม่ดี เนื่องจากมีทรายและเศษไม้ปะปนเป็นจำนวนมาก” และผู้ใช้น้ำสบแจ่ม กล่าวว่า “ได้ใช้น้ำในลำน้ำแม่แจ่มสำหรับเลี้ยงวัวและควาย ปัญหาที่พบคือในบางช่วงน้ำในลำน้ำแม่แจ่มไม่เพียงพอและคุณภาพน้ำไม่สะอาดพอสำหรับการเลี้ยงสัตว์”

ประเด็นด้านหน่วยงานที่เข้ามาช่วยจัดการปัญหาลำน้ำแม่แจ่ม จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีหน่วยงานใดเข้ามาช่วยจัดการปัญหาลำน้ำแม่แจ่มหรือไม่ อย่างไร ผู้ใช้น้ำบ้านจันทร์ กล่าวว่า “มีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยจัดการปัญหาโดยการให้ความรู้ จัดทำโครงการฟื้นฟู และให้การสนับสนุนทางการเงิน” ผู้ใช้น้ำแม่แจ่ม กล่าวว่า “หน่วยงานภาครัฐ เช่น อบจ. และเทศบาลเข้ามาช่วยจัดการปัญหาการขาดแคลนน้ำโดยการขุดน้ำบาดาลให้กับชาวบ้าน” ผู้ใช้น้ำบ้านสบวาก กล่าวว่า “หน่วยงานที่เข้ามาช่วยจัดการปัญหาลำน้ำแม่แจ่มมีบางหน่วย เช่น กรมประมงที่เข้ามาปล่อยลูกปลาเพื่อขยายพันธุ์และ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (มช.) ที่เข้ามาสำรวจค่าเลือดของปลา แต่ยังไม่เห็นหน่วยงานที่เข้ามาช่วยจัดการปัญหาขยะและสารเคมีที่ไหลลงลำน้ำอย่างจริงจัง” ผู้ใช้น้ำฮอด กล่าวว่า “หน่วยงาน อบจ. เข้ามาช่วยจัดการปัญหาด้วยการจัดหารถแม่โคโครมาขุดลอกทราย และบริษัทเอกชนที่ขอสัมปทานทำทรายก็ช่วยลอกทรายทำให้ร่องน้ำลึกขึ้นและลดปัญหาน้ำท่วม” และผู้ใช้น้ำสบแจ่มกล่าวว่า “ไม่มีหน่วยงานที่เข้ามาช่วยจัดการปัญหาลำน้ำแม่แจ่มอย่างเป็นทางการ เพราะส่วนใหญ่จะเป็นการจัดการเองจากคนในชุมชนและฟาร์ม”

ประเด็นด้านข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเรื่องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเรื่องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มหรือไม่ อย่างไร ผู้ใช้น้ำบ้านจันทร์ กล่าวว่า “ควรมีการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ การส่งเสริมความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการน้ำ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน” ผู้ใช้น้ำแม่แจ่ม กล่าวว่า “ควรมีการประชุมในระดับอำเภอโดยมีผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านเข้าร่วมเพื่อหารือและวางแผนการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน ควรมีการกักตุนน้ำเสียก่อนปล่อยลงลำน้ำ” ผู้ใช้น้ำบ้านสบวาก กล่าวว่า “ควรมีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะและสารเคมีที่ไหลลงลำน้ำ โดยการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านไม่ทิ้งขยะลงลำน้ำ และการ

จัดตั้งจุดทิ้งขยะและถังขยะตามจุดต่าง ๆ ริมลำน้ำ นอกจากนี้ยังควรมีการปลูกต้นไม้และพืชผลไม้ริมลำน้ำเพื่อสร้างแหล่งอาหารและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” ผู้ใช้น้ำฮอด กล่าวว่า “ควรสร้างฝายใหม่เพื่อเก็บกักน้ำในหน้าแล้งและลดปัญหาน้ำท่วมในหน้าฝน และควรมีการบริหารจัดการน้ำที่ดีกว่าเดิม เช่น การแบ่งน้ำกันใช้ในหน้าแล้งให้เหมาะสม” และผู้ใช้น้ำสบแจ่ม กล่าวว่า “ควรมีการประชุมสัมพันธ์และส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากชุมชนในเรื่องการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม เพื่อให้คนในชุมชนมีความเข้าใจและเข้าร่วมในการดูแลและจัดการน้ำร่วมกัน”

ประเด็นด้านการใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มหรือไม่ อย่างไร ผู้ใช้น้ำบ้านจันทร์ กล่าวว่า “ได้ใช้หลักพุทธธรรมในการสร้างจิตสำนึกในการรักษาลำน้ำ การให้ความสำคัญกับความสมดุลของธรรมชาติ และการส่งเสริมคุณธรรมในการบริหารจัดการน้ำ” ผู้ใช้น้ำแม่แจ่ม กล่าวว่า “ได้นำหลักพุทธธรรมในการสร้างจิตสำนึกในการรักษาลำน้ำ โดยไม่ทำสิ่งไม่ดีต่อแม่น้ำและให้ความกตัญญูต่อแม่น้ำ เนื่องจากแม่น้ำเป็นแหล่งน้ำที่ให้คุณกับพวกเรา” ผู้ใช้น้ำบ้านสบวาก กล่าวว่า “มีการใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม โดยเน้นความรักความสามัคคีในชุมชน การอบรมสัมมนาเรื่องสิ่งแวดล้อม และการบวชป่าเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและต้นน้ำ” ผู้ใช้น้ำฮอด กล่าวว่า “ได้มีการจัดกิจกรรมทางศาสนาเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือ เช่น การเทศนาธรรมและการเลี้ยงศาลปู่ย่าและใช้หลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำ” และผู้ใช้น้ำสบแจ่ม กล่าวว่า การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่มสามารถนำมาปรับใช้ในการมีสติสัมปชัญญะในการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างรู้คุณค่าและไม่เบียดเบียนผู้อื่น รวมถึงการแบ่งปันน้ำให้เพื่อนบ้านและชุมชนในการใช้น้ำร่วมกัน

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้วิเคราะห์และอธิบายถึงปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในชุมชนต่าง ๆ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาหลักมาจากการขาดจิตสำนึกของประชาชนในการเป็นเจ้าของร่วมกัน และการจัดการน้ำที่ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Aranya and Wisanu (2021) ที่กล่าวถึงการขาดความร่วมมือของประชาชนในการดูแลและบำรุงรักษาลำน้ำ รวมถึงการใช้น้ำอย่างฟุ่มเฟือย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการขาดจิตสำนึกในการจัดการทรัพยากรน้ำยังคงเป็นปัญหาหลักที่ต้องแก้ไข ส่วนผลการศึกษาของ Kachakorn (2023) ที่กล่าวถึงการบริหารจัดการน้ำตามหลักพุทธศาสนา พบว่าการนำหลักคำสอนทางพุทธศาสนามาใช้ในการจัดการน้ำสามารถสร้างความตระหนักรู้และความรับผิดชอบในชุมชนได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การรักษาความสะอาดและการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนต้องปฏิบัติ นอกจากนี้ งานวิจัยของ Buphachat (2021) และ Angkoon (2019) ยังเน้นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งช่วยให้การจัดการทรัพยากรน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น โดยการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐ เอกชน และประชาชนเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดการบูรณาการการจัดการน้ำในพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน เนื่องจากจากผลการศึกษาบริบทและปัญหาของสภาพลำน้ำแม่แจ่ม ได้แก่ 1. การตื่นเงินของลำน้ำและการสะสมของตะกอน 2. คุณภาพน้ำที่ลดลงจากการปนเปื้อนของสารเคมี 3. การลดลงของปริมาณน้ำในฤดูแล้ง 4. ปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน 5. การพังทลายของระบบนิเวศ และ 6. ผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนยังคงมีปัญหา คือ 1. การขาดความเข้าใจและการตระหนักรู้ของชุมชน 2. การลดลงของความต่อเนื่องในการมีส่วนร่วม 3. ความขัดแย้งภายในชุมชน 4. การสนับสนุนจากหน่วยงานที่ไม่เพียงพอ 5. การลดลงของการมีส่วนร่วมจากคนรุ่นใหม่ และ 6. การขาดโครงสร้างการบริหารจัดการที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม มีความพยายามในการจัดการปัญหา เช่น การฟื้นฟูแม่น้ำ การจัดกิจกรรมล่องแพ และการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐและเอกชน แต่ยังคงขาดการจัดการปัญหาขยะและสารเคมีอย่างจริงจัง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจและการสร้างจิตสำนึกในการรักษาความ

สะอาดจะช่วยให้การบริหารจัดการน้ำมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น โดยการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการส่งเสริมคุณธรรมและการสร้างความสามัคคีในชุมชน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

1. การจัดการน้ำแบบบูรณาการตามหลักพุทธธรรม การนำหลักธรรมในพุทธศาสนา 4 ข้อ คือ อปริหานิยธรรม 7 สาราณียธรรม 6 พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 มาบูรณาการในการบริหารจัดการน้ำใน 4 ด้าน คือ ร่วมคิดวางแผน ร่วมลงปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และ ร่วมตรวจสอบประเมินผล ช่วยส่งเสริมจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ทำให้การจัดการน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน.

2. แนวทางการจัดการน้ำที่ยั่งยืนในระดับชุมชน การสร้างระบบการจัดสรรน้ำที่เป็นธรรมและมีการควบคุมการใช้สารเคมีในเกษตรกรรม เพื่อลดมลพิษในแหล่งน้ำ และลดปัญหาน้ำท่วมและการกัดเซาะตลิ่ง ซึ่งเป็นปัญหาหลักในชุมชน.

3. การพัฒนาระบบการจัดการน้ำร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานรัฐ การสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนและหน่วยงานรัฐในการฟื้นฟูแหล่งน้ำและการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้การจัดการน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

การถ่ายทอดและนำไปใช้ประโยชน์

1. การขยายผลสู่การนำไปใช้ในวงวิชาการ ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาต่อเนื่องเกี่ยวกับการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นกรณีศึกษาสำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในพื้นที่อื่น ๆ

2. การประยุกต์ใช้ในชุมชนและสังคม การส่งเสริมการใช้หลักพุทธธรรมในการจัดการน้ำและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สามารถขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือและจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม

3. ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การจัดการน้ำที่ยั่งยืนจะช่วยลดความเสี่ยงในการขาดแคลนน้ำและปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลดีต่อการผลิตทางการเกษตรและเศรษฐกิจในท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลจากการวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาบริบทและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการลำน้ำแม่แจ่ม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในมุมมองของพระพุทธศาสนา พบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยแก้ไขปัญหาเชิงบริบทและสร้างการจัดการน้ำที่ยั่งยืนได้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำหลักอปริหานิยธรรม 7 สาราณียธรรม 6 พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 มาประยุกต์ใช้ในการร่วมคิดวางแผน ร่วมลงปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมตรวจสอบประเมินผล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เสริมสร้างจิตสำนึก ความรับผิดชอบ และความสามัคคีในชุมชน

ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้

ส่งเสริมการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นรูปธรรม ควรมีการจัดกิจกรรมทางศาสนาและชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การบวชป่า เพื่อปลูกฝังความเคารพและความกตัญญูต่อธรรมชาติ การเทศนาธรรม ที่เน้นเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ การแบ่งปันน้ำให้เพื่อนบ้าน และการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างรู้คุณค่าและไม่เบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนี้ ควรสอดแทรกหลักธรรมที่ส่งเสริมความรัก ความสามัคคี และความมีสติในการใช้

ชีวิตร่วมกับธรรมชาติเข้าในการจัดกิจกรรมศาสนาภายในชุมชน เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน

เสริมสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรมีการ จัดตั้งคณะกรรมการชุมชนในแต่ละพื้นที่ ของลำน้ำแม่แจ่ม เพื่อทำหน้าที่ดูแลและติดตามปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างใกล้ชิด รวมถึงเป็นตัวกลางในการสื่อสารและประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ การมีคณะกรรมการที่เข้มแข็งจะช่วยให้การจัดการน้ำเป็นไปอย่างมีระบบและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ (องค์ความรู้) ที่สำคัญคือ การจัดการน้ำแบบบูรณาการตามหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ความรู้นี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ป่าไม้ หรือทรัพยากรทางทะเล โดยควรให้ความสำคัญกับการ ศึกษาบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่และปัญหาที่เกิดขึ้นจริง เพื่อให้การประยุกต์ใช้หลักธรรมเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยเชิงปริมาณเพิ่มเติมเกี่ยวกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ของลำน้ำแม่แจ่ม รวมถึง การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกจากผู้ใช้น้ำในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและเป็นปัจจุบันมากขึ้น นอกจากนี้ ควรพิจารณาศึกษา ประสิทธิภาพและผลกระทบของการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการจัดการน้ำในระยะยาว รวมถึง เปรียบเทียบแนวทางการจัดการน้ำเชิงพุทธบูรณาการกับแนวทางอื่น ๆ เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการที่เหมาะสมและยั่งยืนที่สุดต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Angkoon, K. (2019). *An integrated water management model: Water supply and maintenance project of Golok River Basin, Narathiwat Province* (Doctoral dissertation). Thaksin University, Thailand.
- Anan, Y. (2021). Water resource management from a Buddhist perspective. *Ashram Philosophy Journal*, 3(1), 1-22.
- Aranya, P., & Wisanu, S. (2019). Sustainable water management by local administrative organizations: A case study of Ban Ton Subdistrict Municipality, Phra Yuen District, Khon Kaen Province. *Mahachula Nakornthon Journal*, 6(10), 1-25.
- Buphachat C. (2021). Guidelines for developing public participation in sustainable water management. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 6(6), June 2021.
- Bureau of Agricultural Development, Department of Agricultural Extension. (2004). *Water management and agricultural development in irrigation areas*. Bangkok: Bureau of Agricultural Development, Department of Agricultural Extension.
- Concepts and theories on water*. (2024). Retrieved July 22, 2024, from <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/concepts-and-theories-on-water.html>
- Department of Promotion of Public Participation, Royal Irrigation Department. (2009). *Public participation handbook*. Bangkok: Royal Irrigation Department.
- Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. (1989). *Environmental conservation*. Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

- Kachakorn, W. (2023). *Water management according to Buddhism: A case study of the Rohini River* (Master's thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
- Komon, P. (2003). *Community participation in educational management by Sangha administration* (4th ed.). Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Lam Nam Mae Chaem, Bloodline in the Watercourse of 5 Tribes. (2023). *Manager Online*. Retrieved March 10, 2023, from <https://mgronline.com/qol/detail/9480000007681>
- Mae Chaem Watershed Network Committee. (2005). *Natural resource and environmental rehabilitation plan for the upper Ping River Basin area*. Chiang Mai: Mae Chaem Watershed Network.
- Nantiya, T. (2015). *The changing watershed in a changing world: Training handbook on integrated watershed management for sustainability in the 21st century*. Bangkok: Charoen Snitwong Printing Company Limited.
- Nitikon, W. (2010). *Water management of Tha Sala weir system, Mueang Chiang Mai District* (Master's thesis). Chiang Mai University, Thailand.
- Office of the Permanent Secretary, Prime Minister's Office. (2009). *Handbook of public participation* (Thammasat University ed.). Bangkok: Cabinet and Royal Gazette Publishing Office.
- Phra Supachai, S. (2004). *The concept of water in Theravada Buddhism* (Master's thesis). Mahamakut Buddhist University, Thailand.
- Phra Thammapidok (P.A. Payutto). (2002). *Participation of rulers in Sangha education management* (4th ed.). Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Rinsri, K. (2013). *The Buddhist perspective on integrated water management* (Doctoral dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
- Sukanya, R. (2007). *Principles of sustainable environmental management*. Bangkok: Thai-Japan Technology Promotion Association.
- Vijai, T. (1990). *Natural resource conservation*. Bangkok: Aksorn Wattana.
- Wanphen, S. (1989). *Environmental conservation*. Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.